

MUSTAFA LUTFÎ EL-MENFALÛTÎ'NİN "YEVMU'L-HİSÂB/HESAP GÜNÜ" ADLI ÖYKÜSÜNE DAİR BİR ÇÖZÜMLEME

An Analysis of Mustafâ Lutfî al-Manfalûtî's Story "Yawm al-Hisâb/The Day of Reckoning"

Cengiz PARLAK

Öğretim Görevlisi Dr., Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Adıyaman / Türkiye.

*Lecturer, Dr., Adıyaman University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences,
Adıyaman / Turkey.*

cparlak@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6247-1762.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 27 Eylül/September 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Kasım/November 2021

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık/December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2021

Cilt / Volume: 20 Sayfa/Pages: 201-228.

Atıf / Citation: Parlak, Cengiz."Mustafa Lutfi el-Menfalûtî'nin "Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü" Adlı Öyküsüne Dair Bir Çözümleme [An Analysis of Mustafa Lutfi al-Menfalûtî's Story "Yawm al-Hisâb /The Day of Reckoning"]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER] 20(Aralık/December 2021): 201-228.*

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1001539>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Cengiz Parlak**).

İntihal/ Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Mustafa Lutfi el-Menfalûti 19. yüzyılda yetişmiş, özelde Mısır genelde ise Arap edebiyatının öncü isimlerindedir. Kendine has yazım tarzı ve üslubuyla döneminin yazarları arasında öne çıkan yazarlardandır. Bu haliyle içinde yaşadığı toplumu ve kendinden sonra gelen pek çok yazarı etkilemeyi başarmış ve bir dönem Mısır edebiyatında silinmez izler bırakmıştır. Menfalûti insanlığın daha iyi ve güzele ulaşması için kalemini aracı kılmış, kurguladığı öyküler ve yazdığı eserlerle insanları iyiye, doğruya ve dinî değerlere yöneltmeye çalışmıştır. Eserlerinde genelde sosyal konuları işlemiş, toplumun sorunlarının sesi olmaya çalışmıştır. Bu açıdan Menfalûti'nin sosyal gerçekçi bir yazar olduğunu söylemek mümkündür. “*Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü*” öyküsü Mustafa Lutfi el-Menfalûti'nin *en-Nazarât* adlı eserinde yer alan bir öyküdür. Menfalûti'nin yaşadığı toplumda gördüğü yanlışları dile getirdiği öykü rüya şeklinde kurgulanmış olup dinî, ahlaki ve sosyal mesajlar verme amacı taşımaktadır. Modern dönemle beraber Mısır'ın Avrupaî reformlarla Avrupa kültürünün etkisine girmesi ve dinî-kültürel açıdan yozlaşmaya yüz tutması Menfalûti'yi eserlerinde bu konuları işlemeye yöneltmiştir. “*Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü*” öyküsü özelinde görüldüğü üzere Menfalûti, yazılarında halkına karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmiş ve didaktik eserler ortaya koymuştur. Eserlerinde görülen karamsarlık ve duygu yoğunluğu hali yazılarının karakteristik özelliklerindedir. Bu makalede Mustafa Lutfi el-Menfalûti'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş ve “*Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü*” adlı öyküsünün çeşitli yönlerden analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Hikâye, Mustafa Lutfi el-Menfalûti, en-Nazarât, Yevmu'l-Hisâb.

Abstract

Muṣṭafâ Luṭfî al-Manfalûṭî is one of pioneers of Arabic Literature Egypt, in particular, who grew up in 19th century. He is one of prominent writers of his period with his unique writing style. In this state, he managed to influence society he lived in and many writers who came after him and left an indelible mark on Egyptian Literature for a while. Manfalûṭî made his pen a tool for humanity to reach better, more beautiful. He tried to direct people to good, truth and religious values with stories he fictionalized and works he wrote. In his works, he generally dealt with social issues and tried to be voice of society's problems. In his respect, it is possible to say that Manfalûṭî is a social realist writer. The story “*Yawm al-Ḥisâb/Day of Reckoning*” is a story in Manfalûṭî's “*an-Nazarât*”. The story in which Manfalûṭî expresses mistakes he sees in society he lives in is fictionalized in form of a dream and aims to give religious, moral and social messages. With the Modern Period, Egypt's influence of European culture with European reforms and its religious and cultural degeneration led Manfalûṭî to deal with these issues in his works. As seen in story of “*Yawm al-Ḥisâb/Day of Reckoning*”, Manfalûṭî acted with a sense of responsibility towards his people and produced didactic works in his writings. It is one of characteristic features of pessimistic and emotional mood writings seen in his works. In this article, information about life of Muṣṭafâ Luṭfî al-Manfalûṭî is given and story of “*Yawm al-Ḥisâb/Day of Reckoning*” is analyzed from various aspects.

Keywords: Arabic Literature, Story, Muṣṭafâ Luṭfî al-Manfalûṭî, an-Nazarât, Yawm al-Ḥisâb.

Giriş

Napolyon'un Mısır'ı işgalinin Mısır üzerinde sosyal, edebî ve kültürel pek çok etkisi olmuştur. Napolyon'un beraberinde getirdiği bilim adamları ve sanatkârlar, bilimsel kurumlar tesis etmeye yönelmiş ve Kahire'de iki okul inşa etmişlerdir. Bunun yanında iki Fransız gazetesi çıkarmışlar, bir tiyatro, akademi ve pek çok bilimsel yapı kurmuşlardır.¹ Tüm bunları Mısır halkı için değil kendi çocukları için yapmışlardır. Fakat Mısır halkı, ülkelerini işgal eden Fransızlarla mücadele içinde olmalarına rağmen Fransa özelinde Avrupa'nın bilim ve sanatta ne kadar ileri gittiğini fark etmiş ve bu yenilikleri içselleştirme sürecine girmiştir.² Bu dönem Mısır açısından kırılma noktası olduğu gibi Arap dünyası hakkında da bir kırılma noktası sayılabilir. Nitekim bu dönemde sosyal, kültürel ve edebî alanlarda yaşanan gelişmeler Mısır ile sınırlı kalmamış ve sınırları aşarak Arap dünyasına da sıçramıştır.

Bu dönemde Avrupaî edebiyat formlarıyla tanışan Mısır bu yeni edebiyat türlerini hızlıca içselleştirmiştir. Edebî açıdan uzun sayılabilecek bir süre durgunluk gösteren Arap edebiyatı bu yeni dönem ile yavaş yavaş kıpırdamaya başlamış ve eskiye nazaran daha faal bir kültürel ortam baş göstermiştir. Bu dönem farklı alanlarda farklı yazarlar yetiştirmiş ve her yazar kendi kalemiyle Arap edebiyatının yeniden canlanmasına katkı sağlamıştır. Bu dönemdeki Mısırlı edebiyatçılar üzerinde başta Maupassant, Victor Hugo ve Flaubert gibi Fransız yazarlar olmak üzere, İngiliz yazarlardan Walter Scott ve Charles Dickens ve Rus yazarlardan Gorki, Çehov ve Tolstoy'un etkileri görülür.³

Böyle bir asırda yetişen Mustafa Lutfî el-Menfalûti (ö. 1924) yaşadığı dönemindeki edebî gelişmelere uzak kalamamıştır. Fıtratındaki yazma yeteneği ve edebiyata olan ilgisi onu etkileyici eserler yazmaya sürüklemiştir. Eserlerinde kullandığı duygulu üslup adeta kendisiyle özdeşleşmiştir. Yazdığı hikâye ve makalelerin yanı sıra anlamsal çeviriler de

¹ Corcî Zeydân, *Târîhu 'âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye* (İskenderiyye: Dâru'l-Helâl, ts.), 4/11.

² Mus'ad b. 'İd el-'Atavî, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-hadis* (Tebük: Mektebetu'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2009), 18.

³ Emrullah İşler, "Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü Mustafa Lutfî el-Menfalûti", *Nüşa* 1/3 (Güz 2001), 72.

yaptığı görülen Menfalûtî, usta kalemıyla bir dönem Mısır edebiyatında silinmez izler bırakmıştır. Bu makaleyle Menfalûtî'nin genel olarak hayatı ve daha önce herhangi bir bilimsel çalışmaya konu olmamış “*Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü*” adlı öyküsünün bazı anlatım teknikleri ve edebî sanatlar açısından analizi yapılacaktır. Sonuç olarak yazarın edebî kişiliği ve hikâyeci yönü hakkında daha fazla bilgi sahibi olunması hedeflenmektedir.

1. Mustafa Lutfi el-Menfalûtî'nin Hayatına Genel Bir Bakış

Mustafa Lutfi el-Menfalûtî Mısır'ın Asyut vilayetine bağlı Menfalût'ta 1293/1876 yılında doğmuştur. Ailesi dinî bütün bir aile olup fıkıh ile iştigal etmekteydi. Menfalûtî babasını örnek alarak Kur'an kursunda hafız olmuş, daha sonra Ezher Üniversitesinde on yıl kadar dinî ilimlerle beraber dil eğitimi almıştır. Dil ve edebiyat alanlarına ilgi duyan Menfalûtî bu dönemde kendini şiirler ezberlemeye ve yazmaya vermiştir. Kıvrak zekâsı ve yazılarındaki üslubunun güzelliği ile Ezher öğrencileri arasında şöhret bulmuştur.⁴

Ezher'de öğrenci iken Muhammed Abduh'un⁵Kur'an tefsiri ve

⁴ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabi* (Kahire: Dâru Nahda, ts.), 460; Yûsuf Es'ad Dâğîr, *Masâdiru'd-dirâseti'l-'Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetu'ş-Şarkîyye, 1983), 2/702; Ahmed Tayyib vd., *Mevsûâtü a'lâmi'l-fikri'l-İslâmî* (Kahire: Vizâratu'l-Evkâf, 2004), 1079; İşler, “Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü Mustafa Lutfi el-Menfalûtî”, 71.

⁵ Muhammed Abduh: Mısır'ın Garbiye vilayetine bağlı Hissa Şabşîr köyünde dünyaya geldi. Doğum yeri için Şenrâ Köyü ve Mahalletu'n-Nâsîr diyen kaynaklarda vardır. Babası oğlunun iyi bir eğitim alması için özel hocalar tutmuştur. Muhammed Abduh evine gelen bu hocalardan okuma-yazma öğrendi ve hafız oldu. 13 yaşına gelince babası onu Tantâ'da dinî bir eğitim merkezine götürdü. Burada iki sene kaldı ve bazı meşhur kurra hocalardan ders aldı. Kur'an okuyuşunu güzelleştirdi. Daha sonra Ezher'e girdi. Mezun olduktan sonra eğitim alanında çalıştı. İngilizlerin Mısır'ı işgaline karşı çıktı ve 'Urâbî Paşa isyanına destek verdi. Bu durum neticesinde 3 ay kadar hapis yattı. 1881 yılında sürgün edildi. Bir yıl kadar Beyrut'ta kaldı. Buradan Paris'e gitti ve hocası Cemâleddîn Efgânî ile *el-'Urvetu'l-Vuskâ* adlı bir gazete çıkardı. Tekrardan Beyrut'a dönüp eğitim ve telif faaliyetleriyle iştigal etti. 1888 yılında Mısır'a girişine izin verildi, Yüksek Mahkeme üyeliği ve Mısır müftülüğü görevlerine getirildi. 1905 yılında vefat edene kadar bu görevlerde kaldı. Detaylı bilgi için bk. Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebî'l-'Arabi* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1986), 81-82; Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'âsir fi Mısır* (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 218 vd.; Halil Taşpınar, “Muhammed Abduh Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2003); es-Seyyid Muhammed Reşîd Rîdâ, *Târîhu'l-ustâzi'l-imâm eş-şeyh Muhammed Abduh* (Kahire: Dâru'l-Fadîle, 2006); M. Sait Özervarlı, “Muhammed Abduh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/482-487.

Abdulkâhir el-Curcânî'nin *Esrâru'l-belâğa* ve *Delâilu'l-'câz* adlı eserlerinden ders verdiğini öğrenince bu derslere katılmış ve o, aradığını Abduh'un derslerinde bulmuştur. Ezher'in eğitim tarzından sıkılan ve ümitsiz bir hâlette olan Menfalûtî, bu derslere katılmasıyla birlikte Ezher'deki eğitimini ve hocalarını bırakmış, Abduh'un derslerine gidip gelmeye başlamıştır.⁶

Menfalûtî'nin Muhammed Abduh'a intisabının düşünce dünyasında ciddi etkileri olmuştur. Abduh'un dersleri kılavuzluğunda aslında ne istediğini keşfeden Menfalûtî dinî ilimleri bırakıp edebî ilimlere yönelmiştir. Eski şiir, yeni şiir ve nesir türleriyle ilgili bilgisini sürekli geliştiren Menfalûtî, İbn Mukaffa', el-Câhiz, Bediuzzaman el-Hemedânî ve Abbasi döneminin önde gelen isimleri hakkında okumalar yapmıştır. Tüm bu yoğun ilmî mütalaalar neticesinde *Muhtârâtu'l-Menfalûtî* adlı eserini vücuda getirmiştir.⁷

Kendine has bir yazım zevki olan Menfalûtî eserlerinde kullanacağı kelimeleri okuduğu kitaplar ve Abbasi şiir divanlarındaki kelimelerden özenle seçmiştir. O sadece hocası Muhammed Abduh'un eserleriyle değil çağdaşı olan yazarların eserleriyle de ilgilenmiştir. Bu durumun edebî yönden yazılarının çitasının yükselmesine olumlu etkisi muhtemeldir.⁸ Üslubu gayet sade olup, yazılarında suni kelime ve terkiplere yer vermediği gibi avamca denilen halk diline de yer vermemiştir.⁹

Menfalûtî yetenekli bir edebiyatçıdır. Onun edebî yönü sanatçı yönünden daha ağır basmaktadır. Nitekim tek başına sanat, özgün ve iyi bir edebiyatçı veya bağımsız bir üslup ortaya çıkaramayabilir. Menfalûtî'nin yaşadığı dönemdeki hâkim yazım tarzı Kâdî el-Fâdil ve İbn Haldûn'un yazım tarzını andırırsa da Menfalûtî'nin yazım tarzının her iki şekle de benzediği söylenemez. Onun üslubu, İbn Haldûn'un

⁶ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsir fî Mısır*, 227-228; ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, 443 vd.

⁷ 'Umer ed-Dusûkî, *Neş'etu nesri'l-hadis ve tatavvuruhu* (Kahire: Dâru'l-Fikr, 2007), 170.

⁸ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsir*, 228.

⁹ Ahmet Kazım Ürün, "el-Menfalûtî ve Zengin-Fakir Çatışmasını İçeren Bir Makalesi", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002), 203.

kendi çağındaki üslubu gibi muhteşem ve benzersiz olup kendine has bir armonisi bulunmaktadır.¹⁰

Menfalûtî'nin eserlerini yazarken genel olarak karamsar bir ruh hâli vardır. Bununla beraber yazılarında erdemli davranışları methetmekte ve fakirlere yardım etmeyi teşvik etmektedir. Yazmaktan büyük haz duyan Menfalûtî'nin eserleri insan üzerinde etki bırakabilen bir yapıya sahiptir. Hikâyeci ve tercüman olarak bilinen Menfalûtî'nin tercümelerinin bütünüyle çevirdiği metne bağlı olduğu söylenemez.¹¹ Zira tercümelerine asıllarında bulunmayan bazı ilaveler yapmış olmakla birlikte bunların eserin bütünlüğünü zedelemeyecek mahiyette olduğu görülür.¹²

Menfalûtî, hem çağdaşları, hem de kendisinden sonra gelen ilk nesil üzerinde bir hayli etkili olmuştur.¹³ Edebî yazım alanında yeni bir tarz ortaya koymuştur. Öyle ki bu yeni tarz on dokuzuncu yüzyıl yazarları arasında meşhur olan yazım tarzından farklıdır. Zira çağdaşları olan yazarlar secî gibi belagat sanatlarıyla eserlerini kaleme alırken taklidin etkisinden kurtulamamakta ve eski edebî yazım alışkanlıklarının çemberinden çıkamamaktadırlar. Bu yazarların eserlerinin yaşadıkları zamanın ruhuna, sosyal çevreye ve işlenen güncel konulara paralel olmamalarının yanında genellikle benzer şeyleri tekrar ettikleri görülmektedir.¹⁴

Menfalûtî muasır Arap edebiyatında toplumcu yazarlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu yazarların en önemli özelliği ahlaki erdemleri savunmaları ve insanî değerleri ön plana çıkarmalarıdır.¹⁵ Bu özelliklerinin yanı sıra Menfalûtî'nin Arap diline tümüyle hâkim olmayışı onun yazılarında hatalar bulunmasına ve kelimeleri yerli yerinde kullanamamasına yol açmış ve bu konuda eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca Doğu köken-

¹⁰ ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 461-462; Dâğir, *Masâdiru'd-dirâseti'l-'Arabîyye*, 2/702.

¹¹ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî*, 196-197.

¹² İsmail Durmuş, "Menfelûtî, Mustafa Lutfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/135.

¹³ İşler, "Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü Mustafa Lutfi el-Menfalûtî", 73.

¹⁴ ed-Dusûkî, *Neş'etu nesri'l-hadîs*, 174.

¹⁵ Dâğir, *Masâdiru'd-dirâseti'l-'Arabîyye*, 2/702.

li¹⁶ ilimler hakkında yeterince bilgi sahibi olmayışı ve Batı menşeli ilimler hakkında eğitim almamış olması da onun düşünce yöntemindeki yüzeyselliğe, sıradanlığa ve bazen tutarsızlığa sebebiyet verdiği söylenebilir.¹⁷

Bu durumun etkileri hikâyelerinde bariz şekilde görülmektedir. Menfalûtî hikâyeci olmasına rağmen hikâye ettiği olguları düzgün şekilde ifade edememiş ve parçalar arasındaki bağlantıyı kuramamıştır. Çünkü Menfalûtî esasen düşünür değil yazardır. Hikâyelerindeki üslup cezbedicidir fakat hikâyeyi meydana getiren ana unsurların zayıf olduğu söylenebilir.¹⁸ Bu durumun sebebini belki de en iyi şu sözleri açıklamaktadır: “Allah’ın nasip ettiği kadar nesir ve şiir okudum. Fakat ne var ki çok geçmeden unutuyorum. Aklımda sadece okuduğum şeylerin güzelliği kalıyor. Ezberlemek, ifade şeklimi güzelleştirmek, dilimi düzeltmek veya dil ve edebiyat bilgimi arttırmak için bir şeylere göz attığımı hatırlamıyorum. Aslında tüm mesele ben güzelliği seven biriyim” demiştir.¹⁹ Menfalûtî için öncelikli olan iştiğal ettiği şeylerin estetik tarafıdır. Bu nedenle yazıları etkili ve sürükleyicidir fakat yazım ve ifade kusurlarından hâlî değildir.

Menfalûtî'nin bizzat kendisinin yazdığı ve tercüme yoluyla Arapçaya aktardığı birkaç eseri vardır. Üç bölümden oluşan *en-Nazarât* adlı eseri, *Müeyyed* gazetesinde yayımladığı ve toplum, siyaset ve edebiyat alanlarına dair makaleleri içerir. *el-‘Abarât* adlı eseri ise çoğunlukla başka dillerden tercüme edilen hikâyeler içermektedir.²⁰ Bu hikâyelerin ortak özellikleri duygusal ve dokunaklı bir içeriğe haiz olmalarıdır.²¹ Menfalûtî *en-Nazarât* ve *el-‘Abarât* adlı eserlerinde toplumda gördüğü olay ve olguları dile getirir. Gerek hikâyelerinde gerekse yazılarında ahlaki, dinî ve sosyal mesajlar vermiş ve bunda son derece başarılı olmuştur. Ayrıca eserlerinde, yaşadığı devirde yaygın olan romantizm

¹⁶ Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ilimler kastedilmektedir.

¹⁷ ez-Zeyyât, *Târîhu'l-‘Edebi'l-‘Arabî*, 462.

¹⁸ el-Fâhûrî, *el-Câmi‘ fi târîhi'l-‘Edebi'l-‘Arabî*, 203.

¹⁹ ed-Dusûkî, *Neş’etu nesri'l-hadis*, 175.

²⁰ el-Fâhûrî, *el-Câmi‘ fi târîhi'l-‘Edebi'l-‘Arabî*, 201.

²¹ Dayf, *el-Edebu'l-‘Arabîyyu'l-mu‘âsir*, 229.

edebiyat akımı da etkisini göstermektedir.²² *Muhtârâtü'l-Menfâlûtî* isimli eseri ise eski âlimlerin şiir ve yazılarını içeren bir eserdir.²³

Ülkesinin siyasi vaziyetine lakayt kalmayan Menfalûtî, Sa'd Zağlûl'un²⁴ destekçilerindedir. Bu nedenle haksızlıklara uğramıştır.²⁵ Menfalûtî'nin Abduh vasıtasıyla Sa'd Zağlûl ile tanışması onlar aracılığıyla *Müeyyed* adlı gazetenin sahibi ile tanışmasını sağlamış, Allah vergisi yeteneği ve babasının kendisine yaşam koçluğu dışında bahsi geçen bu üç kişinin Menfalûtî'nin edebî kişiliğinin oluşmasında ciddi etkileri olmuştur.²⁶

Menfalûtî öğrenciliği sırasında haftalık gazetelerin birinde yayımlandığı bir şiirinde Hidiv Abbas Hilmi'yi hicvettiği iddiasıyla bir müddet hapis yatmıştır. Hocası Muhammed Abduh'un vefatı kendisinde derin izler bırakmış, karamsar bir halette memleketine dönmüştür. Fakat bu

²² İşler, "Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü Mustafa Lutfi el-Menfalûtî", 73.

²³ *ez-Zeyyât, Târihu'l-edebî'l-'Arabî*, 462.

²⁴ Sa'd Zağlûl: Garbiye vilayetinin İbyâne köyünde doğdu. İlköğrenimini köyünde gördü ve hafız oldu. Babası eğitimine devam etmesi için onu Ezher'e gönderdi. Münazara ve cedel konusundaki yeteneğiyle şöhret buldu. O esnalarda Cemâleddin Efgânî ile tanıştı ve ondan dersler aldı. Ezher'deki eğitimini bırakıp *el-Vakâiu'l-Mısıriyye* gazetesinde çalışmaya başladı. Bu gazetede yazılar yazdı. 1882'de Cize mahkemesine memur tayin edildi. 'Urâbi Paşa isyanına destek için görevinden ayrıldı ve örgüt suçlaması gerekçesiyle 7 ay hapis yattı. Serbest kaldıktan sonra avukatlık yaptı. Daha sonra İstinaf mahkemesinde hâkim yardımcılığı görevine getirildi. Bu sıralarda Fransızca eğitimi aldı ve hukuk fakültesi diploması sahibi oldu. 1906 yılında eğitim bakanlığına atandı. İngilizce olan eğitim dilini Arapçaya çevirdi. 1910 yılında adalet bakanlığına getirildi ve çağın ruhuna uygun yargı reformları yaptı. Hidiv II. Abbâs Hilmi ile anlaşmazlığa düşmesi sonucu adalet bakanlığından istifa etti. Birinci Dünya Savaşı sonunda Mısır'ın kendi kaderini belirlmesi ve haklarını alması için Sa'd Zağlûl başkanlığında bir heyet oluşturuldu. Bunun sonucunda İngiliz askerî yetkilileri tarafından bir grup arkadaşıyla beraber Malta Adası'na sürgüne gönderildi. Bu durum 1919 ayaklanmasını doğurdu. Olayların giderek büyümesi sonucu Sa'd Zağlûl ve arkadaşları serbest bırakıldı. 1920 yılında İngiliz hükûmeti Mısır'ın taleplerini görüşmek için Sa'd Zağlûl'u Londra'ya çağırdı. Bu görüşmeden bir sonuç çıkmayınca Zağlûl mücadelesine kaldığı yerden devam etmeye karar verdi. Durum İngilizleri rahatsız edecek boyuta ulaşınca onu ve bir grup arkadaşını Seysseller adalarına sürgüne gönderdi. Oradan Cebeli Târik'a gönderilen Zağlûl, bu olaydan sonra tüm arkadaşlarıyla beraber serbest bırakıldı. Hemen ardından Fransa'ya gitti ve orada bir müddet kaldıktan sonra Mısır'a döndü. 28 Şubat 1922'de Mısır'ın bağımsızlığı ilan edildi ve 1923 yılında anayasa yürürlüğe kondu. Seçim sonrası ezici çoğunlukla Vefâ Partisi iktidar oldu ve Sa'd Zağlûl 1924 yılının başlarında başbakan oldu. Aynı sene istifa etti ve bir sene sonra meclis başkanlığı koltuğuna oturdu. 1927 yılında vefat etti. Detaylı bilgi için bk. *ez-Zeyyât, Târihu'l-edebî'l-'Arabî*, 485 vd.; el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebî'l-'Arabî*, 199-200; Hilal Görgün, "Sa'd Zağlûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/378-379.

²⁵ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebî'l-'Arabî*, 201.

²⁶ Mustafâ Lutfi el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtîyyi'l-kâmile* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1984), 5.

hali çok sürmemiş tekrardan *Müeyyed* gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Sa'd Zağlûl eğitim bakanı olunca Menfalûtî'yi kendi bakanlığında editör olarak atamıştır. Sa'd Zağlûl adalet bakanı olması üzerine Menfalûtî'yi yeni bakanlığında benzer bir göreve getirmiştir. Parlamento tesis edilince kendisine yine Sa'd Zağlûl tarafından millet meclisi yazı işlerinde görev verilmiş ve vefat edinceye kadar bu görevde kalmıştır.²⁷

2. "Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü" Öyküsünün Olay Örgüsü

"*Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü*" öyküsü Mustafa Lutfi el-Menfalûtî'nin *en-Nazarât* adlı eserinden bir öyküdür. Öykü kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Yazar (Menfalûtî) uykusuz geçirdiği uzun bir geceden sonra uykuya dalar ve rüyasında ahiret âlemine gittiğini görür. Rüyasında nereye gideceğini bilmeden yürüdüğünü ve o dehşetli ortamda elinden tutacak kimseyi bulamadığını ifade eder. Bu ortamda o kadar değişik manzara, yüzler ve acayip yaratılış şekilleri görür ki sanki Allah'ın, yarattığı tüm mahlûkatı hesaba çekmek için bir araya topladığını zanneder.²⁸

Böyle bir vaziyette iken dünya hayatında kötü bildiği bir arkadaşını görür. Bu arkadaşı dünyada her türlü günah ortamına pervasızca dalan, meyhanelerden çıkmayıp kötülük yapmaktan çekinmeyen bir kimsedir. Onun cehennemî bir halde olmasını beklerken yüzünün ay gibi parladığını görünce şaşırır. Öyle ki tüm isyankâr kulların affedildiği hissine kapılır. Fakat bu sırada arkadaşı onun bu düşüncelerini sezer ve ona bu âlemin çok acayip bir âlem olduğunu söyler. Allah'ın kendisini affedip bahtiyar kullardan yapmasının nedeni olarak dünyada iken kimsenin bilmediği riyadan uzak bir amelinden dolayı olduğunu anlatır.²⁹

Yazar, arkadaşına duyduğu korkudan bahsederek kendisinin veya herhangi bir veli ya da peygamberin şefaet etmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Arkadaşı ise şefaatin Allah'ın izin verdiklerine has bir olgu olduğunu söyler.³⁰

²⁷ Tayyib vd., *Mevsûatu d'lâmi'l-fikri'l-İslâmî*, 1079.

²⁸ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmile*, 141-142.

²⁹ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmile*, 142-143.

³⁰ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmile*, 143.

Bu arada bir adamın azap melekleri tarafından darp edildiğini görür. Bu adamın dünya hayatında hîle-i şer'iyeye adı altında dinin yasak ettiği şeyleri kendisine göre helal kıldığı ve dinin özünü tahrir ettiği için bu akıbete duçar olduğu kendisine söylenir. Aynı şekilde dünyada iken evliyaların kutbu sayılan bir kişinin, dini kendi menfaatine kullandığı için benzer bir akıbete duçar olduğunu ibretle görür.³¹

Bu acayip âlemde dünyada iken bahtiyar zannettiklerinin bedbaht, bedbaht zannettiklerinin ise bahtiyar olmasına hayret eder. Bu esnada dünya hayatında tanıdığı iki kişinin konuşmasına şahit olur. Bunlardan biri Muhammed Abduh diğeri ise feminist yazar Kâsım Emîn'dir. Muhammed Abduh'un Kâsım Emîn'e: "*Dünyada iken sözlerime kulak verseydin, kadınları yoldan çıkaran bozuk fikirlerin konusunda sana doğruyu gösterebilirdim*" dediğine ve yazdığı kitabın dine ve bilhassa kadınlara bir İslam düşmanı kadar zarar verdiğini söylediğine şahit olur. Kâsım Emîn ise kadınların kendi düşüncelerine yorum yapmadan önce eğitim almalarını ve peçelerini çıkarmadan önce kendilerine hayâ peçesi takmalarını söylediğini söyler. Bunun üzerine Muhammed Abduh ona, mevzubahis kadınların eğitimsiz oldukları için onun fikir ve yazılarını tam anlamayacaklarını gözden kaçırdığını ifade eder. Konuşma bu ahval üzerine devam eder ve Kâsım Emîn, Muhammed Abduh'un da kendisi gibi hataya düştüğünü İslam'a fayda sağlayayım derken zarar verdiğini belirtir. Anlattıkları şeylerin Müslümanlarca yanlış anlaşılıp dalaletle düşmelerine zemin hazırladığını ve hatta bir kısmının inkâra sürüklendiğini dile getirir. Muhammed Abduh bu sözlere eğer kendilerinin bilmeden yanlış olmuşsa Allah'ın bunları affedeceğini ve Allah'ın niyetlere göre değerlendirme yapacağını söyler.³²

Yazar bu konuşmaya şahit olduktan sonra arkadaşına mîzânı, sırâtı, cennet ve cehennemi görmek istediğini söyler. Arkadaşı ise mîzânın iyilik ve kötülüklerin tartılması, sırâtın insanı mutluluğa veya mutsuzluğa götüren bir yol olduğunu ve cennet veya cehennem hakkında bilgisi olmadığını söyler.³³

³¹ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmile*, 143-144.

³² el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmile*, 145-146-147.

³³ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmile*, 147.

Hal böyleyken yazar aniden hiç duymadığı bir ses işitir ve büyük bir ürperti içerisinde uykusundan uyanır. Tüm bunların karmakarışık rüyalarından olduğunu anlar.³⁴

3.Öyküde Tema ve Kurgu

Hikâyenin “*Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması; gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü, öykü; yalnız bir olayın çevresinde kişilerin ilişkilerini anlatma esasına dayanan edebî tür*” şeklinde tanımları bulunmaktadır.³⁵ Her hikâyenin içeriğine göre belli bir kurgulanış biçimi vardır. Mehmet Kaplan: “*Her edebî eser kendi içinde organik bir bütündür. Onun güzelliği de buna dayanır. Mükemmeliyet, eseri oluşturan unsurlar arasında kurulan ahenkten ibarettir*” demiştir.³⁶ Hikâyenin kendi içerisinde bir bütünlük ve ahenk arz etmesi onun daha etkili olmasına katkı sağlamaktadır.

Yazar, “*Yevmu’l-Hisâb/Hesap Günü*” adlı öyküyü, uzun bir geceden sonra dalınan derin bir uykuda görülen mahşer âlemi ve bu âlemde olan, meydana gelen olağanüstü ve şaşırtıcı şeylerin tasvirleriyle kurgulamıştır. Öykünün tasarım ve mahiyeti arasında bir ahenk bulunmaktadır. Yazarın, öyküyü vermek istediği mesajlara uygun şekilde ustaca kurguladığı görülmektedir. Yazar, vermek istediği mesajlarını, kâh toplumda yer etmiş karşıt kişilikleri kahraman seçerek onlar üzerinden, kâh mesajı yerine ulaştıracak çarpıcı olaylar vasıtasıyla dile getirmektedir. Yazarın toplumda gördüğü yanlış inanç ve davranışları sıradan, klişe bir öğüt verme yöntemiyle değil de kurmaca bir öykü aracılığıyla dile getirmesinin daha etkili olacağını düşündüğü anlaşılmaktadır.

Öyküde vaka basit olmakla beraber kurgulanış biçimi ve anlatım tarzı etkileyicidir. Yazarın bu kurgu biçimi ve anlatım tarzıyla vakayı etkili kılabildiği görülmektedir. Nitekim rüya, mahşer âlemi, cennet ve cehennem, sırât köprüsü ve mîzân gibi konular hemen herkesçe bilinen

³⁴ el-Menfalütî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalütiyyi'l-kâmile*, 147.

³⁵ Hüseyin Yazıcı, “Hikâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 479; TDK Sözlükleri, “Hikâye” (30 Temmuz 2021).

³⁶ Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 12.

şeylerdir. Yazar tüm bu unsurları vermek istediği mesajlarla harmanlamış ve bir film senaristi misali kurmaca bir olay örgüsü oluşturmuştur.

Öykünün başkahramanı olan yazar, öyküde daha çok izleyici konumunda ve bilmediği bir mekânda merak ettiklerini soran bir konumda olan birini temsil etmektedir. Mahşer âleminde şahit olduğu olayların ve buradaki karakterlerin konuşmalarının kurgulanış şekli yazarın dünya hayatındaki Müslümanların dinî açıdan yozlaşmasını göz önüne sermek istemesi amacına uygun seçilmiştir. Yazar dindar bir ailede ve dinî bir eğitimle büyüdüğü için kendine göre toplumda gördüğü İslam dışı hal ve davranışları bu şekilde eleştirmekte ve bu eleştirilerini öykü kahramanlarını kullanmak suretiyle ortaya koymaktadır.

Öyküye uzun bir geceden sonra uykuya dalma şeklinde bir başlangıç yapılmasının uykunun derinliği ile rüyanın uzunluğu arasında bağ kurmak ve farklı duyguları harekete geçirmek amacıyla olduğu düşünülebilir. Aksi takdirde kısa bir kestirme uykusuna yatan kişinin uzun bir rüya görmesi biraz ihtimal dışıdır. Rüyanın hemen başında kendini mahşer âleminde görmesi, tek başına olup ürperti hissetmesi ve gördüğü acayip manzara ve hallerle rüyaya başlamasının okuyucunun dikkatini ve merakını cezbetme amacını güttüğünü düşündürmektedir. Yazar hikâyesinde mahşer âleminde gördüğü acayip olayları; kötü sanılan bazı kimselerin iyi, iyi sanılan bazı kimselerin ise kötü durumda bulunması kurgusuyla okuyucuda şaşkınlık hissi uyandırtmak istemiş ve bildiklerini ve öğrendiklerini tekrar gözden geçirmeye yöneltmiştir.

Yazarın uykuya dalma sürecince yaşadıkları ve hemen sonrasındaki tasvirleri öykünün giriş bölümü; dünyada iken tanıdığı ve rüyanın sonuna kadar ayrılmadığı arkadaşı ile arasında geçen konuşmalar ve onunla beraberken şahit olduğu olaylar gelişme bölümü ve rüyadan ürpertiyle uyanmasına vesile olan daha önce hiç duymadığı ses ve sonrasında düşündükleri de sonuç bölümü olarak değerlendirilebilir.

Öykünün insanları İslam'ın gerçek şekline yöneltip bunları uygulama, İslam adına din ticareti yapanlara karşı uyanık olma, amellerin Allah rızası için yapılması gerektiği ve zahire aldanıp bir kimse hakkın-

da cennetlik veya cehennemlik şekilde kanaat oluşturmanın yanlışlığı şeklinde ana fikirleri bulunduğu söylenebilir.

4. Öyküde Kişiler

4.1. Yazar

Rüyayı gören kişi olup öykünün başkahramanıdır. Bu başroldeki kişiliklerin "temel kişi", "başkişi", "esas kahraman" gibi tanımlamaları vardır. Birincil konumda olan bu kişiler, eserin genelinde ya da çoğu bölümde yer alırlar. Genellikle özne durumunda olup diğer kişiler onlara göre nesne konumundadır.³⁷

4.2. Yazarın isimsiz arkadaşı

Öyküde yazara bir nevi rehberlik eden, yazarın merak edip anlamlandıramadığı birçok olayı kendisine açıklayan isimsiz kahramandır. Yazardan sonra öykünün ikinci başkahramanı denebilir.

Öykünün ikinci başkahramanı sayılabilecek ve yazarın dünyada iken günahkâr bildiği fakat ahirette Allah'ın rahmetine ermiş isimsiz arkadaş, yazarın önyargılı olmanın yanlışlığını gösterdiği bir sembol gibidir. Yazar kimin Allah'ın rahmetine nail olup olmayacağını, dünyada dış görüntünün insanı aldattığını, insanlara göre sâlih bilinen nice kimse- nin ahirette cezalandırıldığını ve günahkâr bilinenlerin Allah rızası için yapılan sâlih bir tek amelle bile Allah rızasına erdiklerini bu karakter üzerinden göstermeyi arzu etmektedir. Bu tip vasıtasıyla yazar yapılan amellerde ihlâsı öne çıkarmak istemekte, Allah için yapılmayan her şeyin zayı olacağı mesajını vermektedir. Ayrıca öykünün sonuna kadar yazar ile beraber olan ve sorduğu sorulara cevap veren arkadaşı hesabını kolaylıkla verip Allah'ın rızasına erdiği için yazarın anlayamadığı hemen hemen tüm sorulara cevap verebilecek şekilde kurgulanmıştır.

4.3. Muhammed Abduh

Öyküde kurgulanan gerçek bir şahsiyet olup dünya hayatında İs-

³⁷ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 148.

lamcı bir görüşe sahiptir. Öyküde ise Kâsım Emîn³⁸ isminde yine gerçek bir şahsiyetin karşısında olup, onunla dünya hayatındaki fikir ayrılıkları konusunda tartışan bir karakterdir.

4.4.Kâsım Emîn

Öyküde gerçek bir kişilik olarak kurgulanan şahsiyetlerdendir. Dünya hayatında Muhammed Abduh'un aksine Batı kültürü etkisinde ve feminist bir kişilik olup öyküde Muhammed Abduh ile dünya hayatındaki fikir ayrılıkları konusunda tartışan bir karakterdir.

4.5.İmam Ebû Hanîfe

Yazar, bazı dinî görüşlerini suistimal eden kişilerin uğradığı kötü akıbet münasebetiyle İmam Ebû Hanîfe'nin adını birkaç defa zikretmektedir. Aslında yazar bir bakıma onun bazı ictihad ve fetvalarını aza-ba uğrayan bazı kişiler üzerinden eleştirmektedir. Mesela hîle-i şer'iyye ile fıkıh imamlarını eleştiren yazar burada İmam Ebû Hanîfe'nin ismini zikretmekten kaçınmamıştır. Fakat bunu yaparken hakperest bir şekilde buna fetva veren İmam Ebû Hanîfe'nin gerçek niyetini belirtmiş ve “أَبُو حَنِيفَةَ أَرْفَعُ قَدْرًا وَ أَهْدَى بَصِيرَةً مِنْ أَنْ يَتَّخِذَ هُزُؤًا وَ سُخْرِيَّةً وَأَنْ يَكُونَ مِمَّنْ يَهْدُمُونَ الدِّينَ بِاسْمِ الدِّينِ” “*Ebû Hanîfe dini din ile harap edenlerden olmaktan ve dini alaya almaktan beri olup daha yüce bir değere ve daha keskin basirete sahiptir*”³⁹ demiştir. Yazarın asıl hedefi mezhep imamlarının verdikleri bazı fetvaları kötüye kullanan kimseler olmuştur.

4.6.Şa'rânî

Öyküde, yazarın dünyada iken bazı kitaplarda gördüğü “*ahiret atla-*

³⁸ Kâsım Emîn: 1863 yılında Kahire'de doğdu. Babasıyla beraber İskenderiyye'ye giderek ilk eğitimini burada aldı. Daha sonra Kahire'ye yerleşip orta eğitimini tamamladı ve ardından hukuk okulunu okudu. Derslerinde başarı göstermesi sebebiyle devlet tarafından ihtisas yapması için Fransa'ya gönderildi. Montpellier Üniversitesinde eğitimini tamamlayarak 1885 yılında Mısır'a döndü. Önce karma mahkemede savcılık daha sonra istinaf mahkemesinde hâkimlik görevlerini üstlendi. Yargı işlerinin yanında toplumsal konularla özellikle de kadın hakları konusuyla ilgilendi. 1908 yılında Kahire'de vefat etti. Detaylı bilgi için bk. el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-'edebi'l-'Arabî*, 104; Fethî en-Neklâvî, “Kâsım Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/541-542.

³⁹ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmile*, 144.

si” adlı çizimin sahibidir. Yazar, arkadaşından kendisine dünyada iken görüp merak ettiği “*ahiret atlası*” adlı çizimde yer alan sırât, mîzân, cennet ve cehennemin yerlerini göstermesini istemesi üzerine arkadaşının mîzânın amellerin tartılıp değerlendirilmesi, sırâtın insanın mutluluk veya mutsuzluğuna giden bir yol olduğunu ve cennet veya cehennem hakkında bilgisi olmadığını söylemesi adeta yazarın dünyada ahiret hakkında ahkâm kesen ve gidip görmüş gibi anlatan kişileri eleştirme niyetinde olduğu hissi uyandırmaktadır. Bu eleştiride hedefinin Şa’rânî olduğu açıktır. Böylece öyküde, bazı şeyleri sadece Allah’ın bileceği ve insanoğlunun bazı konularda haddini bilmesi mesajı vermek istendiği anlaşılmaktadır.

Yazarın bu kişiler dışında öyküde yer verip ismini zikretmediği dekoratif konumundaki yardımcı karakterlerde mevcuttur.⁴⁰

5. Öyküde Zaman ve Mekân

Her öyküyü meydana getiren olmazsa olmaz bazı temel unsurlar vardır. Öykünün zaman ve mekânı bu unsurlardandır. Her öykünün sınırları belirli veya belirsiz bir zamanı vardır. Yazar bu zaman dilimi içerisinde öyküyü kurgular. Öykünün temel öğelerinden mekân ise yazarın öyküyü kurguladığı yerdir. Olay örgüsü bu zaman ve mekân unsurları içerisinde meydana gelmektedir.

Geleneksel anlatıda anlatıcı, anlatısını “olay” ağırlıklı kurmakta ve zamana tasarrufta keyfî bir tutum takınmaktadır.⁴¹ Geleneksel anlatı özelliğini taşıyan “*Yevmu’l-Hisâb/Hesap Günü*” öyküsünde zaman olgusu net değildir. Yazarın “*سَاهَرْتُ الْكَوْكَبَ لَيْلَةَ أَمْسٍ*” “*Dün geceyi yıldızlarla uykusuz geçirdim*”,⁴² “*لَمْ تُخَالِطْ حُفْنِي سِنَّةَ الْكُرَى، حَتَّى خُيِّلَ إِلَيَّ أَنِّي قَدْ انْتَقَلْتُ مِنَ الْعَالَمِ الْأَوَّلِ إِلَى الْعَالَمِ*” “*Gözkapaklarım henüz uykuyla buluşmamıştı ki bu dünyadan diğer dünyaya gittiğimi zannettim*”⁴³ cümlelerinden anlaşıldığı üzere öykünün, uykusuz geçirilen uzun bir gecenin sonuna doğru görüldüğü kurgulanan bir rüya ile başladığı görülmektedir. Ayrıca öyküde yazarın “*فَطَفَفْتُ*”

⁴⁰ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 142.

⁴¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 123.

⁴² el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 141.

⁴³ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 141.

أُتَصَّفَحُ وَجُوهَ الْوَاقِفِينَ، وَأَقْلَبُ النَّظْرَ فِي الْعَادِينَ وَالرَّائِحِينَ، عَلَيَّ أَحَدٌ صَدِيقًا أَسْتَأْنِسُ بِهِ فِي وَحْدَتِي، وَأَسْتَعِينُ بِمِرْقَاتِهِ
 ”Tek kaldığımda dostluk edebileceğim, kimsesizliğimde arkadaş-
 lığından medet umabileceğim bir dost bulabilirim diye ayakta duranların
 yüzlerini incelemeye ve gidip gelenlere göz atmaya başladım”⁴⁴cümlesindeki
 “gidip gelenlere göz atmaya başladım” ibaresinden ve sonrasında meydana
 gelen olaylardan yazarın, öyküde rüya olarak kurguladığı mekânda bir
 müddet kaldığı anlaşılmaktadır. Öykünün sonunda ise “وَبَيْنَا أَنَا كَذَلِكَ إِذْ سَمِعْتُ
 صَوْتًا صَارِحًا، مَا قَرَعَ سَمْعِي فِي حَيَاتِي مِثْلَهُ، يُنَادِينِي بِاسْمِي، فَعَلِمْتُ أَنَّ قَدْ جَاءَ دَوْرِي، فَأَدْرَكْتَنِي مِنَ الْهَوْلِ وَالرُّعْبِ
 مَا أَقْبِظُنِي مِنْ نَوْمِي! فَاسْتَيْقِظْتُ فَلَمْ أَرَ حِسَابًا وَلَا عِقَابًا، وَلَا مَوْقِفًا وَلَا مَحْشَرًا! فَعَلِمْتُ أَنَّهَا خَيَالَاتٌ وَأَوْهَامٌ، أَوْ
 ”Ben bu haldeyken birden beni isimle
 çağırın, daha önce hayatımda hiç duymadığım haykıran bir ses işittim. Sı-
 ramın geldiğini anladım ve beni uykuymdan uyandıran bir korku ve ürperti
 hissettim. Uyandım ve ne hesap ne ceza ne beklenen yer ve ne de mahşer
 gördüm. Tüm bunların hayal ve karışık rüyalar olduğunu anladım. Zaten
 biz böyle rüyaların te’vilini bilemeyiz”⁴⁵cümlelerinden anlaşılacağı üzere
 öykünün ana teması nesnel zamanı belli olmayan bu rüya içerisinde
 meydana gelmiştir.

“Yevmu’l-Hisâb/Hesap Günü” öyküsünün giriş bölümündeki anlatımın dünyada, gelişme bölümündeki anlatımın rüya yoluyla bulunulan mahşeri âlemde ve sonuç bölümündeki anlatımın ise tekrar dünyada meydana geldiği görülmektedir. Mahşeri âlem dışındaki diğer mekânlar öyküde açıkça belirtilmemişse de olay örgüsünden anlaşılmaktadır. Yazar, mahşer meydanı hariç öykünün hiçbir yerinde bulunduğu yerin ismini belirtmeyip sadece tasvirleriyle yetinmektedir. Öyküde yer ismi olarak kullanılan “Na’im Cenneti”, “Surât”, “Mizân”, “Cennet” ve “Cehennem” dinî kavramlar olup mekân açısından öyküyle bir münasebetleri bulunmamaktadır. Haşir meydanı olarak tasvir edilen yer ise âdemoğullarının toplandığı bir mekândır. Yazar bu platform ve meydanı: “فَلَا أَرَى إِلَّا خَلْقًا غَرِيبًا، وَمَنْظَرًا عَجِيبًا، وَوُجُوهًا مَا رَأَيْتُ لَهَا فِي حَيَاتِي شَبِيهًا وَلَا صَرِيهًا”⁴⁶ “Garip bir hilkat, acayip bir manzara ve hayatımda daha önce benzerini görmediğim yüzler gördüm”⁴⁶ şeklinde tasvir etmektedir.

⁴⁴ el-Menfalûtî, Muellafâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi’l-kâmile, 141.

⁴⁵ el-Menfalûtî, Muellafâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi’l-kâmile, 147.

⁴⁶ el-Menfalûtî, Muellafâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi’l-kâmile, 141-142.

6. Anlatıcı

Anlatıcı figürü, anlatı türlerinde olmazsa olmaz temel bir unsurdur. Todorov: “*Anlatıcı olmadan anlatı yoktur*”⁴⁷ demiştir. Dolayısıyla anlatı ancak bir anlatıcıyla kâimdir. Anlatıdaki vaka, zaman, mekân ve kişi gibi diğer ana unsurların varlığı anlatıcı figürüne bağlıdır. Kurmaca metinlerin sözcüsü pozisyonunda bulunan anlatıcı, anlatı sanatlarında karşımıza çıkan ilk kişidir.

Yazar “*Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü*” öyküsünün genelinde “*Özne Anlatıcı*” profiliyle karşımıza çıkar. Bu anlatıcı tipinde anlatıcı, olayın hem yapıcısı olan bir özne hem de anlatıcı, aktarıcı olan bir kişidir. Bu kişi, başından geçenleri, bizzat yaşadıklarını, gördüklerini, izlediklerini, duygu ve düşüncelerini değerlendirme ve yorumlarını kendisi anlatır.⁴⁸ “*Ben anlatıcı*” da denen bu anlatıcı profilinde okuyucu, anlatıcının zihin ve bakış açısının izin verdiği ölçüde olaylara tanık olur; kişileri ve nesnelere, yine onun verdiği ipuçlarıyla tanımaya, anlamaya çalışır.⁴⁹ “*Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü*” öyküsünde anlatıcı konumundaki kişi ben dilini kullanan yazardır. Öykünün yegâne kurgulayıcısı olması açısından öykü tamamıyla yazarın yönlendirmesi ve anlatımıyla şekillenmektedir. Yazarın bu vaziyette öyküde mutlak bir egemenliğe sahip olduğu görülmektedir.

7. Öyküde Başvurulan Anlatım Teknikleri

7.1. Tasvir

Tasvir yöntemi yazarın, kişileri ya da nesnelere okuyucunun zihninde net mesajlar uyandıracak şekilde ayrıntılı betimlemelerle yansıtmak amacıyla başvurduğu bir yöntemdir.⁵⁰ Yazar vermek istediği mesajları sözlü olarak değil de olay ve olgular üzerinden de iletebilmekte, kişi ve nesnelere vermek istediği mesaja uygun betimleyerek okuyucunun hayal dünyasında imgeler oluşturmak suretiyle tasvir yöntemini bu amaca

⁴⁷ Şaban Sağlık, “Hikâyelerini “Öyküsüz”/Öykülerini “Hikâyesiz” Anlatamayan “Hikâye Anlatıcısı”: Hüseyin Su”, *Turkish Studies Language and Literature* 14/1 (2019), 196.

⁴⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 112.

⁴⁹ Tekin, *Roman Sanatı I*, 47-48.

⁵⁰ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 195.

hizmet eden bir yöntem olarak kullanabilmektedir. Çünkü okuyucu okuduğu şeyleri anlamlandırmak için reel yaşantısındaki benzer olgularla ilişki kurar. Bu da yazarın okuyucuya etkisini ve onu çok yönlü düşündürme hedefini başarıya ulaştıran bir eylemdir. Öyküde:

وَمَا انْقَطَعَ عَنَّا صَوْتُ هَذَا الشَّقِيِّ، حَتَّى رَأَيْنَا شَقِيًّا آخَرَ ذَا لِحْيَةٍ طَوِيلَةٍ كَثَّةٍ، قَدْ أَحَاطَ بِهِ مَلَكَانِ وَ شَدًّا عُنُقَهُ
بِسُبْحَةِ طَوِيلَةٍ ذَاتِ حَبَاتٍ كَبِيرَةٍ، وَقَدْ أَخَذَ كُلُّ مِنْهُمَا بِطَرْفٍ مِنْهَا، وَهُوَ يَهْمُهُمْ بِكَلِمَاتٍ مُبْهَمَةٍ فَيَقْرَعُهُ أَحَدُهُمَا عَلَى
رَأْسِهِ.

“Bu bedbahtın sesi kesilir kesilmez uzun ve gür sakallı başka bir bedbaht gördük. Yanında iki melek büyük taneleri olan bir tespihle boynunu çekiyorlardı. Her biri tespihin bir tarafından tutmuştu. O da belirsiz kelimeler mırıldanıyor, meleklerden biri kafasına art arda vuruyordu”.⁵¹

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü üzere yazar, ahiret âleminde kötü bir vaziyetteki birini çarpıcı şekilde tasvir etmektedir. Bahsi geçen kişiyi uzun ve gür sakallı ve muhtemelen dünya hayatında elinden düşürmediği tespihini boynuna dolanmış şekilde tasvir eden yazarın, kişinin ahiret âleminde göreceği cezanın dünya hayatında işlediği günahlar cinsinden olacağı mesajını vermek istediği anlaşılmaktadır. Bu açıdan yazarın başvurduğu anlatım tekniklerinin amaca uygun seçildiği görülmektedir.

7.2. Diyalog

İki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen konuşma⁵² olarak tanımlanan diyalog tekniği, figürlerin duyu ve düşüncelerini aracısız olarak sergilemesidir.⁵³ Roman ve hikâye gibi anlatı türlerinde sıklıkla başvuru diyalog tekniğinde okur hikâye kahramanlarıyla doğrudan karşı karşıya gelir. “Yevmu’l-Hisâb/Hesap Günü” öyküsünde diyalog sıklıkla başvuru bir tekniktir. Öyküdeki şu kısımlar diyalog tekniğine örnek gösterilebilir:

فَهَيَّأَتْهُ بِنِعْمَةِ اللَّهِ عَلَيْهِ، وَسَكَوَتْ إِلَيْهِ وَحَشْتِي مِنَ الْوَحْدَةِ وَخَوْفِي مِنَ الْمُحَاسَبَةِ!
فَقَالَ: أَمَّا الْوَحْشَةُ فَإِنِّي لَنْ أَفَارِقَكَ حَتَّى يَأْتِيَ دَوْرُكَ، وَأَمَّا الْخَوْفُ فَلَا حِيلَةَ لِي وَلَا لِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ فِي نَقْضِ مَا
أَبْرَمَ اللَّهُ فِي شَأْنِكَ.

⁵¹ el-Menfalütü, Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalütüyyi'l-kâmile, 144.

⁵² Tekin, Roman Sanatı I, 277.

⁵³ Hasan Sazyek, “Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerinde Bir Sınıflandırma Çalışması”, Folklor-Edebiyat 37 (Ocak 2004), 105.

فَقُلْتُ: أَنْتَ مِنَ السُّعَدَاءِ! فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَشْفَعَ لِي أَوْ تَطْلُبَ لِي شَفَاعَةً مِنْ وَلِيِّ مِنَ الْأَوْلِيَاءِ، أَوْ نَبِيِّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ؟
قَالَ: لَا تَطْلُبُ الْمُحَالَ، وَلَا تُصَدِّقْ كُلَّ مَا يُقَالُ!

“Allah’ın nimetine kavuşması nedeniyle onu tebrik ettim. Ona yalnızlı-
ğundan kaynaklanan ürpertimi ve hesaba çekilecek olmamdan doğan korku-
mu şikâyet ettim. Şöyle dedi:

Sıran gelene kadar senden ayrılmayacağım. Korkuna gelince, ne benim ne
de başka bir insanın Allah’ın senin hakkında dilediği şeyi geri çevirme gücü
vardır. Bende ona:

-Sen bahtiyar olanlardansın. Bana şefaaf etmen ya da herhangi bir veli
veya peygamberden bana şefaaf etmesini istemen mümkün mü? dedim. Şöyle
cevap verdi:

-İmkânsız isteme ve her söylenene inanma”.⁵⁴

7.3. İç Monolog

İç monolog, anlatıcı-yazarın işlevinin neredeyse yok olduğu sahne-
leme/gösterme yöntemiyle aktarmayı kolaylaştıran tekniklerden biridir.
“İç konuşma” da denen bu teknikte anlatı kişilerinin kendi kendileriyle
konuştukları görülür.⁵⁵ “Yevmu’l-Hisâb/Hesap Günü” öyküsünde yaza-
rın kendini hiç bilmediği mahşer âleminde görmesi ve farklı duygular
yaşaması nedeniyle sık sık iç monolog yaşadığı görülür.

فَعَجِبْتُ لِشَأْنِهِ! وَقُلْتُ فِي نَفْسِي: «لَقَدْ هَانَ أَمْرُ الْحِسَابِ عَلَى كُلِّ عَاصٍ، بَعْدَ مَا هَانَ عَلَى هَذَا الَّذِي كُنْتُ
أَعْرِفُهُ فِي أَوْلَادِهِ لَا يَتَّقِي مَآئِمًا، وَلَا يَهَابُ مُنْكَرًا، وَلَا يَخْرُجُ مِنْ حَانَ إِلَّا إِلَى حَانَ، وَلَا يُودِّعُ مَجْمَعًا مِنْ مَجَامِعِ الْفِئْسِقِ
إِلَّا عَلَى مَوْعِدٍ مِنَ اللَّقَاءِ!»!

“Onun durumuna hayret edip ve kendi kendime: ‘Günahtan sakınmayan,
kötülük yapmaktan korkmayan, bir meyhaneden diğerine giden ve bir günah
ortamını ancak diğerine gitme gelme vakti gelince terk eden, geçmişini bildi-
ğim bu kişide olduğu gibi hesap işi tüm isyankârlara kolay gelmiş’ dedim.”⁵⁶

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü üzere yazarın dünyada iken
günahkâr olarak bildiği bir arkadaşının ahirette hesabının kolay geç-
mesi karşısındaki iç konuşmaları “iç monolog” kapsamında değerlendirilebilir.

⁵⁴ el-Menfalûti, Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi’l-kâmile, 143.

⁵⁵ Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, 179.

⁵⁶ el-Menfalûti, Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi’l-kâmile, 142.

7.4. Leitmotiv Tekniği

Edebiyatta, özellikle roman türünde rağbet gören bir teknik olarak “leitmotiv”, türlü vesilelerle tekrarlanan bir ifade kalıbıdır.⁵⁷ “Yevmu’l-Hisâb/Hesap Günü” öyküsünde ara ara leitmotiv tekniğine başvurulduğu görölmektedir. Öykü mahşer âleminde geçtiği için iyilik-kötülük, bedbaht-bahtiyar, cennet-cehennem, sırât, mîzân, hesap, şefâat, günahkâr vb. manaları ifade eden kelimeler birden fazla tekrarlanmaktadır. Tüm bunlar leitmotiv tekniğine örnek teşkil etmektedir.

7.5. Geriye Dönüş Yöntemi

Geriye dönüş tekniği, sinema sanatından edebiyata aktarılmış, zaman kurgusuyla ilgili bir tekniktir. Anlatıcı, şimdiki zamandan önceki zamanlara giderek kahramanın geçmişinde meydana gelmiş bir/birkaç olayı anımsatır.⁵⁸ Bu açıdan bakıldığında öykü, mahşer âleminde cereyan ettiği için dünyadaki olaylarla mutlak bir bağı bulunmaktadır. Dolayısıyla öyküde sık sık geriye dönüş yöntemine başvurulduğu görölmektedir. Yazarın azap melekleri tarafından azap gören kişinin durumunu merak etmesi üzerine arkadaşının verdiği şu cevap geriye dönüş tekniğine örnektir:

فَسَأَلْتُ صَاحِبِي مَا ذَنْبُ الرَّجُلِ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ كَانَ فِي حَيَاتِهِ يَتَّخِذُ فِي أَعْمَالِهِ مَا يُسَمُّونَهُ «الْحَيْلَ الشَّرْعِيَّةَ»، فَكَانَ يَهْبُ مَالَهُ لِأَحَدِ أَوْلَادِهِ عَلَى نِيَّةِ اسْتِزْدَادِهِ، قَبْلَ أَنْ يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ، لِيَتَخَلَّصَ مِنْ فَرِيضَةِ الرِّكَاءِ، وَيُطَلِّقَ زَوْجَتَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ يَأْتِي بِمُحَلَّلٍ يُحَلِّلُهَا لَهُ، فَيَعُودُ إِلَى مُعَاشَرَتِهَا ...

“Bu adamın günahı nedir? dedim. Şöyle dedi: O hayatında hîle-i şer’iyye dedikleri şeyleri yapıyordu. Zekât farzından kurtulmak için bir sene dolmadan tüm malını çocuklarından birine veriyor sonra geri alıyordu. Eşini üç defa boşuyor sonra da kendisine helal olması için bir hülleci getiriyordu. Daha sonra tekrar onunla yaşamaya başlıyordu”.⁵⁹

8.Öyküde Kullanılan Edebî Sanatlara Örnekler

⁵⁷ Tekin, *Roman Sanatı I*, 273.

⁵⁸ Mustafa Karabulut, “Yusuf Atılğan’ın ‘Aylak Adam’ Romanında Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1* (Winter 2012), 1384.

⁵⁹ el-Menfâlütî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalütiyyi’l-kâmile*, 144.

8.1. Teşbîh

Teşbîh bir şeyin başka bir şeye mana yönünden ortak olduğunu gösteren edebî sanattır.⁶⁰ Teşbîhin “müşebbeh” ve “müşebbehun bih” olmak üzere iki ögesi vardır. ⁶¹Teşbîh, istiâre ve temsîl sanatlarında çoğu zaman soyut şeyler somut şeylere benzetilir. Bu benzetme, anlatılan şeyin muhatabın zihninde açık ve net hale gelmesini sağlamaktadır.⁶²

Öyküde teşbîh sanatına örneklendirmeler yapılmıştır. Mesela:

أُنشَأْتُ أَمْشِي مِشْيَةَ الْحَائِرِ الذَّاهِلِ .

“Dalgın ve şaşkın kimse gibi yürümeye başladım”⁶³ cümlesiyle yazar yürüyüşünü dalgın ve şaşkın bir kişinin yürümesine benzetmiş;

وَإِذَا وَجَّهَهُ يَتَأَلَّأُ تَأَلَّأُ الْكَوْكَبِ فِي عَلَيَاءِ السَّمَاءِ .

“Birde baktım yüzü gökyüzündeki yıldızlar gibi parlıyor”⁶⁴ cümlesiyle de dünya hayatında arkadaşı olan bir kişinin yüzünü, göklerdeki yıldızların parlaklığına benzeterek teşbîh sanatına başvurmuştur. Her iki cümlede de benzetme edatı kullanılmadığı için “teşbîh-i müekked” sanatı yapılmıştır.

8.2. İktibâs

Lügatte ateş yakmak için bir yerden kor almak demektir ki alınan kora “kabs” tabir olunur.⁶⁵ Bedi’ sanatında konuşan kişinin ayet, hadis, şiir veya nesirden bir parça ile sözünü teyit etmesidir.⁶⁶

Yazar öyküde sıklıkla iktibâs sanatına başvurmuştur. Mesela:

وَرَأَيْتُ كَأَنِّي بُعِثْتُ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَكَأَنَّ أَبْنَاءَ آدَمَ مُحْتَمِعُونَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، يُحَاسِبُونَ عَلَيَّ أَعْمَالِهِمْ، فَأَلْهِمْتُ أَنَّهُ مَوْفِقُ الْحَشْرِ، وَأَنَّهُ يَوْمَ الْحِسَابِ .

⁶⁰ Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni, *Telhîsu'l-miftâh* (Pakistan: Mektebetu'l-Buşrâ, 2010) 82; es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, thk. Yûsuf Sumeyli (Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyye, 1999), 219.

⁶¹ Ebû Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Naîm Zarzûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 332.

⁶² M. Edip Çağmar, “ez-Zemahşerî ve “el-Makâmât” Adlı Eseri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Diyarbakır 2002), 96.

⁶³ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmîle*, 141.

⁶⁴ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmîle*, 142.

⁶⁵ Tahir-ül-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, nşr. Kemal Edip Küçüköğlü (İstanbul: Enderun Kitapevi, 1994), 61.

⁶⁶ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1996), 2/536.

“Ölümden sonra dirildiğimi ve âdemoğullarının amellerinin hesabı sorulmak için bir platform üzerinde toplanmış gibi olduğumu gördüm. Bunun haşır meydam ve hesap günü olduğu bana ilham olundu”,⁶⁷

فَقَالَ: «حَاسِبِي حِسَابًا سِيرًا!، ثُمَّ عَفَّرَ لِي!، وَمَهَانَدًا ذَاهِبًا إِلَى مَا أَعَدَّ اللَّهُ لِعِبَادِهِ الصَّالِحِينَ فِي جَنَّتِهِ مِنَ النَّعِيمِ الْمُقِيمِ.

“O da kendisini kolay şekilde hesaba çektiğini ve kendisini affettiğini söyleyip, işte ben Allah’ın cennetinde sâlih kulları için hazırladığı bitmez tükenmez nimetlere gidiyorum, dedi”,⁶⁸

وَأَنَّ أضعَفَ الوَسَائِلِ إِلَى اللَّهِ ذَلِكَ الرَّكُوعُ وَالسُّجُودُ، وَالْقِيَامُ وَالْقُعُودُ.

“Allah’a yaklaşmanın en basit yolu; secde, rükû, kıyam ve (namaz) oturuşudur”⁶⁹ cümlelerinde hem ayet hem de hadisten;

وَمَا وَصَلَ مِنْ حَدِيثِهِ إِلَى هَذَا الْحَدِّ، حَتَّى رَأَيْنَا كَوَكِبَةً مِنْ مَلَائِكَةِ الْعَذَابِ تُحِيطُ بِرَجُلٍ يُسَاقُ إِلَى النَّارِ، وَرَأَيْنَا فِي يَدِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مِزْرَعَةً مِنَ الْحَدِيدِ، يَقْرَعُ بِهَا رَأْسَهُ.

“Bunları der demez cehenneme götürülen bir adamı bir grup azap meleşinin çevrelediğini gördük. Bir de ne görelim her birinin elinde demirden bir tokmak adamın başına vuruyorlar”⁷⁰ cümlesinde ise hadisten iktibâta bulunulmuştur. Öykü dinî bir içeriğe haiz olması nedeniyle dolaylıda olsa iktibâs sanatından yoğun olarak istifade edilmiştir.

8.3. Tıbâk

İki zıt anlamlı kelimeyi aynı cümlede kullanmaya denir.⁷¹ Kufî dil âlimi Ebu’l-Abbâs Sa’leb tıbâk’ı, “bir şeyin, kendisinin yokluğunu gerektiren başka bir şeyle beraber zikredilmesi” olarak tanımlamaktadır.⁷² Tıbâk, tıbâk-1 îcâb ve tıbâk-1 selb olmak üzere iki kısma ayrılır. Tıbâk-1 îcâb’da kelimeler olumlu veya olumsuz olarak farklılık göstermemekte; tıbâk-1 selb’de ise farklılık göstermektedir.⁷³

⁶⁷ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi’l-kâmile*, 141.

⁶⁸ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi’l-kâmile*, 142.

⁶⁹ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi’l-kâmile*, 145.

⁷⁰ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi’l-kâmile*, 143-144.

⁷¹ Sa’duddin Mesûd b. ‘Umer et-Teftâzânî, *el-Mutavval*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2013), 641; Kazvînî, *Telhisu’l-miftâh*, 114.

⁷² Yunus Çakır, *Arap Dili ve Belağati’nda Tıbak ve Manaya Yansımaları* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 21.

⁷³ Hanefî Nâsif vd., *Durûsu’l-belâğâ* (Kuveyt: Mektebetu Ehli’l-Eser, 2004), 162; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğâ*, 303.

Öyküde sıkça karşılaşılan sanatlardan birisi de tıbâktır. Örneğin:

فَلَذَكَّرْتُ أَنْ قَدْ كُشِفَ الْغِطَاءُ فِي هَذِهِ الدَّارِ، وَأَنْ قَدْ رُفِعَ الْحِجَابُ بَيْنَ النَّاسِ؛ فَلَا سِرٌّ وَلَا جَهْرٌ، وَلَا بَطْنٌ وَلَا ظَهْرٌ،
وَلَا فَرْقٌ بَيْنَ حَرَكَاتِ اللِّسَانِ، وَخَطَرَاتِ الحَنَانِ.

“Bu âlemde örtülerin açıldığını, insanlar arasındaki perdelerin kalkıp açık gizli, iç dış diye bir şey olmadığını ve dilin söylemesiyle akıldan geçirmenin farkının bulunmadığını hatırladım”⁷⁴ cümlesinde “gizli-açık” ve “iç-dış” kelimeleri;

وَأَعْلَمْتُ أَنَّ اللَّهَ حَاسِبِي عَلَى كُلِّ مَا كُنْتُ أَحْتَرِحُ مِنَ الْإِثْمِ فِي الدَّارِ الْأُولَى، إِلَّا أَنَّهُ وَجَدَ لِي فِي جَرِيدَةِ حَسَنَاتِي
حَسَنَةً، ذَهَبَتْ بِجَمِيعِ السَّيِّئَاتِ.

“Bil ki Allah beni dünyada işlediğim tüm günahlardan hesaba çekti fakat iyilik defterimde bütün kötülükleri silen bir iyilik buldu”⁷⁵ cümlesinde “kötülük” ve “iyilik” kelimeleri;

فَأَرَى سَعِيدًا مَنْ كُنْتُ أَحْسَبُهُ شَقِيًّا، وَشَقِيًّا مَنْ كُنْتُ أَحْسَبُهُ سَعِيدًا.

“Bedbaht sandıklarımı bahtiyar, bahtiyar sandıklarımı da bedbaht görüyordum”⁷⁶ cümlesinde “bedbaht” ve “bahtiyar” kelimeleri;

فَلَوْ أَنَّ أَمْرًا قَضَى حَيَاتَهُ بَيْنَ لَيْلٍ قَائِمٍ، وَنَهَارٍ صَاتِمٍ، ثُمَّ ظَلَمَ طِفْلاً صَغِيرًا فِي لُقْمَةٍ يَخْتَطِفُهَا مِنْ يَدِهِ لَأَسْتَحَالَتْ
حَسَنَاتُهُ إِلَيَّ سَيِّئَاتٍ، وَمَا أَعْنِي عَنْهُ نُسْكُهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا.

“Bir insan hayatım geceleri ibadetle ve gündüzleri oruçla geçirmiş olsa bile eğer küçük bir çocuğun elinden lokmasını zorla almak suretiyle zulmetmişse iyilikleri kötülüklerle dönüşüyor ve ibadetleri Allah’a karşı ona hiçbir fayda vermiyordu”⁷⁷ cümlesinde “gece-gündüz” ve “iyilik-kötülük” kelimeleri;

وَأَنْتَ أُرَدَّتْ أَنْ تُحْيِيَ الْإِسْلَامَ فَقَتَلْتَهُ.

“Sen de İslam’ı diriltmek istedin fakat onu öldürdün”⁷⁸ cümlesinde “diriltme” ve “öldürme” kelimeleri;

أَوَلَيْتَ لَهُمْ بَعْضَ آيَاتِ الْكِتَابِ فَاتَّخَذُوا التَّأْوِيلَ قَاعِدَةً، حَتَّى أَوْلُوا الْمَلِكَ وَالشَّيْطَانَ وَالْجِنَّةَ وَالنَّارَ.

“Onlara bazı ayetleri te’vil ettin, onlar da te’vili esas alıp melek, şeytan, cennet ve cehennemi bile yorumladılar”⁷⁹ cümlesinde “melek-şeytan” kelimeleri;

فَأَنْكَرُوا الْأَلْهُمِيَّةَ حَقَّهَا وَبَاطِلَهَا.

⁷⁴ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 14Y.

⁷⁵ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 14Z.

⁷⁶ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 14S.

⁷⁷ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 14S.

⁷⁸ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 14G.

⁷⁹ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 14G.

“*Bunun üzerine onlar da hak ve bâtil ulûhiyeti inkâr ettiler*”⁸⁰ cümlesinde “hak” ve “bâtil” kelimeleriyle tıbâk-ı îcâb sanatı icra edilmiştir.

فَمَا نَفَعَنِي عَمَلٌ مِنْ أَعْمَالِي مَا نَفَعَنِي هَذَا الْعَمَلُ.

“*İşte bu amelimin bana fayda verdiği kadar hiçbir amelim fayda vermedi*”,⁸¹
وَكَانَ إِذَا حَلَفَ لَا يَدْخُلُ نَيْتًا دَخَلَهُ مِنْ نَافِذَتِهِ أَوْ لَا يَأْكُلُ رَغِيغًا أَكَلَهُ إِلَّا لُقْمَةً مِنْهُ.

“*Eve girmemeye yemin edince penceresinden girer, ekmeğe yememeye yemin edince de sadece bir lokma yerdi*”⁸² cümlelerinde ise tıbâk-ı selb sanatına başvurulmuştur.

8.4. Mecâz

Aslı manası dışındaki bir manada kullanılan lafızdır.⁸³ Kelime, vazolunduğu manada kullanılırsa hakikat olur.⁸⁴

Öyküde az da olsa mecâz sanatı örnekleri görülmektedir. Örneğin:

إِنِّي أُشِرْتُ عَلَيْهَا أَنْ تَتَعَلَّمَ قَبْلَ أَنْ تَسْفِرَ وَأَنْ لَا تَرْفَعُ بُرْعُوعَهَا قَبْلَ أَنْ تَنْسِجَ لَهَا بُرْعُوعًا مِنَ الْأَدَبِ وَالْحَيَاءِ.

“*Ben onlara peçelerini açmadan önce bilgi sahibi olmalarını ve kendilerine hayâ ve edepten bir peçe örmeden peçelerini açmamalarını öğütlemiştim*”⁸⁵ cümlesinde “*edep ve hayâ peçesi*” sözüyle peçe kelimesi aslı anlamı dışında kullanılmıştır.

Aynı şekilde:

فَحَتَّى كِتَابِكَ عَلَيْهَا مَا حَنَاهُ مِنْ هَتَاكَ حُرْمَتَهَا وَفَسَادَهَا وَتَبَدُّلُهَا وَإِرَاقَةَ تِلْكَ الْبَقِيَّةِ الصَّالِحَةِ الَّتِي كَانَتْ فِي وَجْهِهَا مِنْ مَاءِ الْحَيَاءِ.

“*Senin kitabın kadınlara; mahremiyetlerini ihlal eden, onları yoldan çıkaran, namuslu bir hayat sürmelerini engelleyen ve yüzlerinde hala hayâ belirtisi kalmış olanların hayâ sularını dökmeye çalışan kimse kadar zarar verdi*”⁸⁶ cümlesinde “*ماء/su*” kelimesi aslı anlamı dışında kullanılarak mecâz yapılmıştır.

8.5. Kasr

⁸⁰ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 147.

⁸¹ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 143.

⁸² el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 144.

⁸³ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 249; es-Sekkâki, *Miftâhu'l-ulûm*, 359.

⁸⁴ Mevlevî, *Edebiyat Lüğatı*, 96.

⁸⁵ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 146.

⁸⁶ el-Menfalûtî, *Muellefâtu Mustafâ Lutfî el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 146.

Sözcük manası hapsedmek, tahsis etmek olan kasr'ın terim manası, özel bir tarzda bir şeyi başka bir şeye tahsis etmek demektir. Başka bir deyişle cümlede zikredilen bir hükmü gayrından olumsuzlayarak ifade etmek olarak da anlaşılabilir.⁸⁷ Yazarın öyküde bazı şeyleri vurgulayarak ifade etmek için kasr sanatına başvurduğu görülmektedir. Örneğin:

فَلَا أَرَى إِلَّا خُلُقًا غَرِيْبًا.

“Garip bir yaratılış şeklinden başka bir şey görmedim”,⁸⁸

لَا سَعَادَةَ إِلَّا الصِّدْقَ، وَلَا شَقَاءَ إِلَّا الْكِذْبَ.

“Dürüstlük olmadan mutluluk, yalan olmadan mutsuzluk yoktur”,⁸⁹

فَسَحَّلْتُ أَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى يُحَاسِبُ النَّاسَ عَلَى قُلُوبِهِمْ، لَا عَلَى جَوَارِحِهِمْ، وَيَسْأَلُهُمْ عَنْ نِيَّاتِهِمْ، لَا عَنْ أَعْمَالِهِمْ.

“Allah Teâlâ'nın insanları uzuvlarına göre değil kalplerine göre hesaba çektiğini, onlara yaptıklarını değil niyetlerini sorduğuna şahit oldum”⁹⁰ cümlelerinde kasr sanatı yapılmıştır.

Sonuç

Mustafa Lutfi el-Menfalûti modern dönem yazarlarından olup yazdığı hikâye, makale ve yaptığı çevirilerle Mısır edebiyatında adından söz ettirmiştir. Fitratındaki yazma yeteneğiyle duygusal mizacını birleştirerek yazılar yazması ile eserlerinin yaşadığı toplumda kazandığı popülerlik arasında doğru orantı olduğu aşikârdır. Genellikle irşat edici yazılar yazan Menfalûti'nin toplumda şahit olduğu sorunlara lakayt kalmadığı görülmektedir.

Menfalûti, *en-Nazarât* adlı eserinde yer alan “*Yevmu'l-Hisâb/Hesap Günü*” adlı öyküsünü rüya olarak kurgulamıştır. Öykü üzerinden yaşadığı dönemde şahit olduğu dinî yanlış inanç ve davranışlar, din üzerinden menfaat elde eden kişiler ve toplumda gördüğü cahilliğe dair eleştiren ve uyaran mesajlar vermek istemiştir. Öyküde vermek istediği mesajlarla tasarladığı olaylar arasında hem olay örgüsü hem de içerik

⁸⁷ el-Meydâni, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1/523-524; el-Hâşimî, *Cevahiru'l-belâğa*, 165.

⁸⁸ el-Menfalûti, *Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 141.

⁸⁹ el-Menfalûti, *Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 145.

⁹⁰ el-Menfalûti, *Muellefâtu Mustafâ Lutfi el-Menfalûtiyyi'l-kâmile*, 145.

bakımından ustaca bir kurgulama yöntemi izlemiştir. Tüm bunları rüya olarak tasarladığı bir öykü üzerinden yapması, yazım öncesinde yoğun bir düşünsel çaba harcadığını göstermektedir. Ayrıca verilmek istenen mesajların klişe bir vaaz şeklinde ifade edilmesinin pek etkili olmayacağını farkında olduğu görülmektedir.

Yazar öyküde, yanlış olduğunu düşündüğü fikirlerin sahiplerini sahip oldukları makam ve mevkie bakmaksızın eleştirebilmiş, bunu yaparken isim vermekten de çekinmemiştir. Hocası Muhammed Abduh bunun en güzel örneğidir. Bunları yaparken ölçülü davranıp bu zatların takdire şayan yönlerini de ön plana çıkarmıştır. Ayrıca “*Yevmu’l-Hisâb/Hesap Günü*” öyküsünde olduğu gibi okuyucuyu bilinçlendirme ve yanlışları üzerinde düşündürme niyetiyle yazılar yazması onun bir açıdan da eğitimci yönüne işaret etmektedir.

Öyküdeki seçilen kahramanlar, konuşmalar ve öykünün kurgulanış şekli öykünün genel tema ve amaçlarını güçlendirecek şekilde seçilmiştir. Yazar, bazen zıt kişiliklerin çatışması bazen de çarpıcı olayların tasviriyle öykünün etkileyiciliğini arttırmış ve okumayı sürükleyici hale getirmiştir. Konusunu dinin içeriğinden alan öykünün, hayali ve ütopyik olgular üzerine bina edilmemesi de öykünün etkileyiciliğini arttıran ve ilgi çekici kılan etkenler arasında zikredilebilir. Fakat öyküde mevcut cümle düşüklükleri ve meramı net ifade edememe gibi olgular öykünün eksi yönlerinden sayılabilir.

Kaynakça

- Aktaş, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 6. Basım, 2003.
- Atavî, Mus’ad b. ‘Îd.el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-hadis. Tebük: Mektebetu’l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2009.
- Aytaç, Gürsel. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Çağmar, M. Edip. “ez-Zemahşerî ve “el-Makâmât” Adlı Eseri”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Diyarbakır 2002), 77-98.
- Çakır, Yunus. *Arap Dili ve Belağatı’nda Tıbak ve Manaya Yansımaları*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.

- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 15. Basım, 2007.
- Dâğir, Yûsuf Es'ad. *Masâdiru'd-dirâseti'l-'Arabîyye*. 2. Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'ş-Şarkîyye, 1983.
- Dayf, Şevkî. *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsir fi Mısır*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 10. Basım, ts.
- Durmuş, İsmail. "Menfelûtî, Mustafa Lutfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/134-136. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Dusûkî, 'Umer. *Neş'etu nesri'l-hadîs ve tatavvuruhu*. Kahire: Dâru'l-Fikr, 2007.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi' fi târihi'l-edebî'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1. Basım, 1986.
- Görgün, Hilal. "Sa'd Zağlûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/378-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğâ*. thk. Yûsuf Sumeylî. Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyye, 1999.
- İşler, Emrullah. "Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü Mustafa Lutfî el-Menfalûtî". *Nûsha* 1/3 (Güz 2001), 71-88.
- Kaplan, Mehmet. *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 22. Basım, 2016.
- Karabulut, Mustafa. "Yusuf Atılğan'ın 'Aylak Adam' Romanında Anlatım Teknikleri". *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1*(Winter 2012), 1375-1387.
- Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahman. *Telhîsu'l-miftâh*. Pakistan: Mektebetu'l-Buşrâ, 2010.
- Menfalûtî, Mustafa Lutfî. *Muellefâtü Mustafâ Lutfî el-Menfalûtîyyi'l-kâmile*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1984.
- Mevlevî, Tahir. *Edebiyat Lüğatu*. nşr. Kemal Edip Küçüköğlü. İstanbul: Endurun Kitapevi, 1994.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*. 2. Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1996.
- Nâsif, Hanefî vd.. *Durûsu'l-belâğâ*. Kuveyt: Mektebetu Ehli'l-Eser, 1. Basım, 2004.
- Neklâvî, Fethî. "Kâsım Emîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Özerverli, M. Sait. “Muhammed Abduh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/482-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Rıdâ, es-Seyyid Muhammed Reşîd. *Târîhu'l-ustâzi'l-imâm eş-şeyh Muhammed Abduh*. Kahire: Dâru'l-Fadîle, 2006.
- Sağlık, Şaban. “Hikâyelerini “Öyküsüz”/Öykülerini “Hikâyesiz” Anlatamayan “Hikâye Anlatıcısı”: Hüseyin Su”. *Turkish Studies Language and Literature* 14/1 (2019), 189-207.
- Sazyek, Hasan. “Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerinde Bir Sınıflandırma Çalışması”. *Folklor-Edebiyat* 37 (Ocak 2004), 103-118.
- Sekkâkî, Ebû Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî. *Miftâhu'l-ulûm*. thk. Naîm Zarzûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Taşpınar, Halil. “Muhammed Abduh Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2003), 261-290.
- Tayyib, Ahmed vd.. *Mevsûâtü a'lâmi'l-fikri'l-İslâmî*. Kahire: Vizâratu'l-Evkâf, 2004.
- Teftâzânî, Sa'duddîn Mesûd b. 'Umer. *el-Mutavval*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2013.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 14. Basım, 2016.
- TDK Sözlükleri. 30 Temmuz 2021. <https://sozluk.gov.tr>.
- Ürün, Ahmet Kazım. “el-Menfalûtî ve Zengin-Fakir Çatışmasını İçeren Bir Makalesi”. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002), 201-211.
- Yazıcı, Hüseyin. “Hikâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/479-485. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Zeydân, Corcî. *Târîhu 'âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*. 4. Cilt. İskenderiyye: Dâru'l-Helâl, ts.
- Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Kahire: Dâru Nahda, ts.